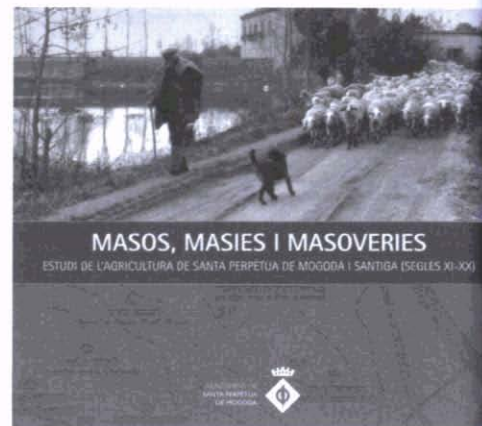

- *Pere Roca i Fabregat*
Esteve Canyameres,
Masos, masies i masoveries: estudi de l'agricultura de Santa Perpètua de Mogoda i Santiga (segles XI-XX)
- *Joaquim Cuevas*
Josep M. Benaül, Antoni Garrido, Carles Sudrià,
Caixa Sabadell. Finances i acció social 1859-2009
- *Joan Comasòlivas i Font*
Jaume Nonell, Lluís Subirana,
Cent anys de sardanes a Sabadell: 1906-2006
- *Josep Alavedra Bosch*
Ramon Espinach Grau,
El Llegat Trallero: curs 2005-2006 . L'arxiu i biblioteca de la Fundació Boch i Cardellach: curs 2006-2007
Pere Font Grasa,
Magí Colet i Mateu, pedagog i patriota català: Vila-rodonà, Sant Just Desvern, Sabadell
Margarida Trias,
L'Humor d'un il·lustrat: edició d'una carta de Bosch i Cardellach

Esteve Canyameres,
Masos, masies i masoveries: estudi de l'agricultura de Santa Perpètua de Mogoda i Santiga (segles XI-XX),
Santa Perpètua: Ajuntament,
2009, 165 p.

El Vallès Occidental ha estat una de les comarques de Catalunya que en el darrer mig segle ha experimentat un dels canvis més radicals del paisatge heretat del seu passat rural. La gènesi d'aquesta transformació s'ha de buscar en una rotunda modificació de les formes que havien estructurat l'activitat humana al llarg de la història: la marxa de la indústria fora dels nuclis urbans i la formació de polígons industrials, les noves vies de comunicació, la potenciació dels serveis i, sobretot, l'assentament d'una població creixent en nuclis on les persones podien viure d'activitats no directament vinculades al món rural. Si ens preocupa on ens ha de portar (com a societat i com a ecosistema) aquesta evolució és imprescindible que l'entenguem des del punt de vista històric. Bona part de la producció historiogràfica catalana dels darrers anys s'ha vist molt condicionada per les necessitats de la conjuntura política i ha centrat la seva atenció en la manera com es va tancar el cicle de tensions socials i polítiques de mitjan segle xx.

¿No comença a ser hora d'enriquir el nostre camp de visió i tenir més coneixement sobre les tensions emergides entre natura i societat derivades del creixement del darrer segle? Les repercussions sobre el nostre futur que es deriven de la forma com hem estructurat les nostres relacions amb l'entorn natural han de ser tan determinants com les originades en l'enfrontament civil del segle passat.

El treball de l'Esteve Canyameres que aquí comentem explica la formació històrica a llarg termini d'un paisatge humà i una estructuració social que, fora dels grans nuclis urbans i fabrils, encara caracteritzava la geografia del Vallès Occidental a mitjan segle passat. L'estudi se centra en el municipi de Santa Perpètua de Mogoda i Santiga, però pot servir perfectament de referència per reconstruir una evolució generalitzable al conjunt de la comarca. Amb treballs com aquest, la historiografia comarcal reprèn sobre noves bases la tradició dels erudits locals. Al llarg de tot el llibre l'autor reconeix a bastament l'obra d'aquests estudiosos, i molt especialment la de Fermí Vinyals i Joan Ricart, ambdós preocupats per estudiar el passat d'unes comunitats humanes que encara mantenien bona part de les característiques del món preindustrial.

Les societats que es van desenvolupar abans dels processos d'industrialització van ser, sobretot, societats pageses. Comunitats organitzades en pobles i explotacions centrades en agregats familiars. La base de tot el sistema radicava en una munió d'economies pageses que tenien l'objectiu de l'autoabastiment d'aliments i primeres matèries bàsiques emprades en la producció de senzilles manufactures. Sobre aquest nivell se situava una variada tipologia de perceptors de rendes que, mitjançant diferents mecanismes, captaven els excedents del treball pagès i feien possible qualsevol altre desenvolupament polític, social o cultural fora del marc estrictament rural.

Aquest esquema pot ser vàlid com a model general del funcionament de les societats preindustrials, però entre els segles xi-xx va estar sotmès a canvis importants. El relleu i la innegable importància de les transformacions econòmiques, socials i polítiques derivades de la industrialització pot portar a pensar que abans del segle xix no hi ha història (o que es tracta d'una "història immòbil"). Podem admetre que la base orgànica de l'economia determinava un ritme històric certament més lent que el desenvolupat en els darrers dos segles. Malgrat això, és innegable l'existència de transforma-

cions en les estructures socials i econòmiques del món rural del passat. Una de les principals aportacions del treball que comentem és haver captat la historicitat d'aquest procés des d'un marc geogràfic concret i haver fet una acurada dissecció dels elements d'aquelles transformacions esdevingudes al llarg de més de nou segles.

L'estudi de l'evolució de la propietat de la terra ocupa una part important del treball (p. 15-59). La terra era la principal font de subsistència i prestigi d'aquelles societats i no ens ha de sorprendre que l'objectiu central de la documentació antiga sigui sempre la fixació dels drets que determinats grups socials tenien sobre aquest important recurs. Al segle x, la zona estudiada presentava una estructura de drets sobre la terra (en aquests moments no podem parlar d'estricta propietat) molt similar a l'observada en altres àmbits del Vallès. El poblament s'organitzava a partir de petits llogarrets (*villae* altmedievals) on eren nombrosos els aloers. Aquesta estructura va començar a ser transformada per un doble procés derivat de la implantació del feudalisme a finals del segle xi: les donacions pietoses dels aloers a institucions religioses i el desmembrament de les *villae* en noves unitats d'explotació: els masos. Els

quadres de les pàgines 29-33 expliquen perfectament el procés abans esmentat i il·lustren el complex joc de drets eminents i útils que gravitaven al voltant de la terra. El pes de les institucions religioses (Sant Cugat, Catedral de Barcelona, Sant Miquel del Fai, Santa Maria de l'Estany i la Cartoixa de Montalegre) entre els posseïdors de drets eminents era molt gran en terres de Santa Perpètua. En canvi, a Santiga, el senyor laic del castell va aconseguir concentrar els drets feudals de bona part dels masos.

L'altra cara de l'existència d'un domini eminent (el dret dels senyors a cobrar renda feudal) era l'existència d'un domini útil (el dret a treballar o fer treballar la terra a canvi del pagament d'una renda). Els senyors alodials no treballaven directament la terra i la cedien a famílies pageses mitjançant contractes emfitèutics a canvi d'unes rendes. Canyameres observa que entre els segles XII i XIV la propietat útil dels masos i terres de Santa Perpètua està clarament en mans de pagesos assentats des de feia temps a la parròquia. Al segle XV comença una nova fase de vendes de la propietat útil per part dels pagesos de mas. El moment àlgid del procés s'ha de buscar entre finals del segle XVI i tot el segle XVII. L'estudi dels compradors de dominis útils dels

masos de Santa Perpètua presenta dades molt interessants: el gruix dels compradors són persones foranes, el 54% d'aquests representants dels oficis i arts (notaris, metges, càrrecs de l'administració reial) i la Cartoixa de Montalegre amb un respectable 23% de totes les compres. A Santiga també es produeixen vendes, però el domini del castell termenat torna a ser un clar element de fre en aquesta tendència. L'autor caracteritza perfectament els compradors: "majoritàriament gent d'ofici que ha fet diners a Barcelona i inverteix en finques rústiques properes al pla de Barcelona, i sobretot notaris, que sembla que en els temps de crisis tenen més feina i també més diners i més oportunitats per adquirir a bon preu finques arruïnades" (p. 40). La marxa de les nissagues d'emfiteutes locals i la gestió absentista dels nous propietaris útils implicava l'arribada dels nous treballadors: els masovers, i tota una xarxa d'administradors que feien arribar les ordres de Barcelona a Santa Perpètua i les parts de collita en sentit contrari.

Entre finals del segle XVIII i el segle XIX es produeix un altre recanvi dels propietaris dels dominis útils dels masos. Com ja ho van ser els venedors, els nous compradors són de fora de Santa Perpètua. Un 87% de les adquisicions les fan

comerciants, industrials, banquers, indians i persones amb carreres universitàries, elements tots relacionats amb la nova burgesia urbana de Barcelona. Els nous propietaris del domini útil van reorganitzar la gestió de les seves explotacions amb un caràcter més empresarial que els seus predecessors dels segles XVII i XVIII. La masoveria va continuar essent la forma de gestió primordial, però hi ha un innegable creixement de les parceries i els arrendaments lligats a l'expansió de la vinya i l'horta. L'estudi de les dades de l'amillament de 1878 permet copsar com van quedar reflectits aquests canvis en l'estructura de la propietat i de l'accés a la terra. Segons Canyameres, "les declaracions dels qui tenien terres d'altri representaven el 90% de les declaracions. Però aquest 90% de les declaracions només agrupava el 36% de la terra de Santa Perpètua de Mogoda i Santiga, mentre que el 10% de les declaracions eren de propietat i representaven el 64% de la superfície del terme" (p. 57). L'autor qualifica aquesta estructura d'accés a la terra de "minifundisme precari", impossible de conciliar amb el creixement de la població a no ser pel funcionament de vàlvules com l'emigració i el treball femení a la indústria.

Ara per ara, l'Esteve Canyameres és possiblement el millor coneixedor de

les històries de famílies del Vallès Occidental. El domini de la documentació que queda palès en el seu estudi de Santa Perpètua de Mogoda ben segur que el podria repetir en altres municipis del territori. Per altres treballs ens consta que disposa de prou informació per fer un estudi de caràcter més ampli sobre els canvis de la propietat útil i les noves nissagues de propietaris que apareixen al món rural de la comarca entre els segles xvii i xix. No hi ha cap mena de dubte que, en el cas de realitzar-se, es tractaria d'un treball que completaria aspectes fonamentals de la nostra història.

La segona part del llibre (p. 63-91) està dedicada a l'estudi de l'evolució de les formes d'assentament humà en el territori. A l'època medieval el poblament de la parròquia s'organitzava a partir del binomi sagrera-masos. La sagrera d'època moderna (segles xvi-xvii) ja havia depassat l'estricta marc medieval de les trenta passes eclesiàstiques. La riquesa d'algunes famílies que hi tenien cases i terres (els Regàs, Xiol, Colomer-Moragues, etc.) feia evident la diferenciació social dels seus habitants i ens avisa de l'existència d'una pagesia rica de poble que sovint hem oblidat en benefici dels pagesos de mas o dels habitants més pobres que es van multiplicar durant el segle

xviii. Aquest va ser un moment de creixement demogràfic i espacial dels pobles pagesos sorgits de les sagreres. L'autor explica aquesta conjuntura tant pels fluxos migratoris generats pel creixement demogràfic com per la recerca de noves fonts de renda per part de les famílies que disposaven de terres a la zona potencialment construïble. La identificació dels terrenys i els promotors dels processos d'establiment de solars per construir cases s'ha realitzat de forma escrupulosa: els Rovira, entre 1772 i 1792, signen 19 establiments; els Regàs (1782-1836), amb 31 establiments; els Camprubí (1783-1790), amb 16 establiments de solars i 33 de vinyes a 90 anys; els Colomer estableixen solars entre 1790-1850.

De les tres sagreres medievals (Santa Perpètua, Santiga i Mogoda) solament la primera va experimentar un franc creixement durant el segle xviii. La concentració del domini eminent de les terres de Santiga en mans dels senyors del castell i la cessió de les seves explotacions en masoveries porten a la "petrificació" de la sagrera i al fet que aquesta no es converteixi en un poble pagès. El cas de Mogoda és molt interessant: la Cartoixa de Montalegre, el principal senyor alodial, opta per una gestió diferent de la seguida pels emfiteutes a Santa Perpètua. Aquests van

cedir terres a parceria o a rabassa a pagesos individuals i així van afavorir els processos d'establiment de solars per fer cases. En canvi, a Mogoda, els cartoixans opten per la gran propietat treballada per mà d'obra assalariada (amb les seves cases vinculades a l'explotació i no a un poble), residències de l'administrador i del propietari.

Les societats pageses mediterrànies del passat, mancades d'altres fonts d'energia que no fossin les provinents de la biomassa vegetal i dependents de l'aigua de pluja en els conreus, van fer un aprofitament intensiu dels recursos hídrics tant superficials com subterranis. El llibre dedica el tercer capítol (p. 95-133) a estudiar els regs, les mines, els molins, els pous de glaç i la gestió de l'aigua a Santa Perpètua. L'abast cronològic de la documentació estudiada permet a l'autor fer un esbós de climatologia històrica del territori estudiat. Després d'un òptim climàtic medieval, s'entraria en una etapa més freda de descontrol climàtic patent al llarg dels segles xvi i xvii. L'autor relaciona aquests canvis en el clima amb les recurrents rierades de la riera de Caldes, amb la consegüent destrucció de terres de conreu i la reacció dels pagesos (induïts pels propietaris) plantant arbres de ribera, fent estacades o construint murs de contenció. La proliferació de molins

medievals també s'explicaria per unes condicions climàtiques favorables. És significatiu que els molins referenciats (el molí del Prat o de Santa Perpètua, el molí de Mogoda i, amb referències més insegures, el molí de Montbrú) siguin documentats per primera vegada al segle XII. El primer no sembla funcionar gaire més enllà de finals del segle XVII, mentre que el segon ho fa fins al segle XIX perquè era un component d'un important sistema de reg implementat pels cartoixans.

En les formes de captació d'aigua podem diferenciar dues grans fases amb tecnologies diferents i fonaments jurídics similars basats en l'establiment reial. Els establiments dels segles XV-XVII es fan per apropiar-se d'aigües superficials mitjançant regs i foradades. La conjuntura del segle XIII serà diferent i estarà determinada pel creixement demogràfic, l'expansió de l'horta i del conreu de cànem, la recerca de la rendibilitat, etc., i explica l'increment de la demanda d'aigua i la nova tecnologia de les mines. L'autor fa un inventari exhaustiu de les mines de Sant Perpètua i en comptabilitza onze, totes actives en el moment àlgid de finals del segle XVIII.

El quart i darrer apartat de l'estudi tracta de la història dels masos, masies, masovers i masoveries del territori

estudiat (p. 137-165). En la introducció, el mateix autor admet que no farà un tractament sistemàtic d'aquests aspectes com el que s'ha presentat en els altres apartats. És possible que deixi en un segon terme aspectes com l'evolució dels edificis, l'explotació de les propietats, els règims de tinença i les produccions agrícoles, però no hem d'oblidar que fora del text imprès el llibre presenta un CD amb una història exhaustiva de tots els masos, on el lector podrà contrastar les argumentacions més genèriques del capítol. La història dels masos de Santa Perpètua és perfectament assimilable a la periodificació en quatre fases establerta darrerament pel grup de recerca coordinat per Rosa Congost des de la Universitat de Girona: 1) Una fase medieval (segles X-XV), caracteritzada per masos sorgits de la desmembrament d'antigues explotacions del tipus *villae* a la qual segueix un període d'esplendor entre els segles XII-XIII que a Santa Perpètua es va manifestar amb una major densitat i subdivisió de les explotacions. També es produeix l'episodi de la crisi dels segles XIV i XV i l'aparició dels masos rònecs. 2) La fase moderna, entre els segles XVI i XVIII. Les masies s'han convertit, per la incorporació de masos rònecs abandonats i estratègies familiars, en explotacions més grans (passa igual amb els edificis)

i per això són numèricament menys importants que a l'època medieval. Aquesta fase coincideix amb la irrupció de propietaris útils forans i amb la implantació de les masoveries. El coneixement de l'autor de les fonts familiars permet analitzar amb profunditat la figura dels masovers, observar com alguns d'aquests arriben a deixar el seu nom a la masia, independentment de qui eren els propietaris útils, i demostrar l'existència de masovers rics que van crear vertaderes nissagues d'una burgesia agrària que potser hauriem de començar a tenir més en compte. 3) De les transformacions del sistema agrari contemporani (1800-1950) es destaca l'aparició de noves formes de propietat burgesa de la terra i la definitiva desforestació de l'espai agroforestal, un llarg procés iniciat a començament de l'època moderna. En general, el llibre no analitza l'evolució dels masos després de mitjan segle XX (fase 4 de l'esquema abans citat).

El llibre de l'Esteve Canyameres és important per diverses raons. Primer per ser la història d'una comunitat rural del Vallès Occidental que ens permet donar més equilibri a unes lectures del passat que potser hem esbiaixat massa en favor del món urbà i industrial dels segles XIX i XX. L'estudi és possiblement la millor explicació dels

canvis en l'estructura de la propietat útil de la terra produïts al llarg dels darrers nou-cents anys. L'esquema que aporta l'autor ha de servir de model per a futurs estudis per realitzar sobre aquest tema en altres municipis i en el conjunt comarcal. La determinació de la xarxa de propietaris alodials a llarg termini també l'hem de considerar com a modèlica. El treball també presenta informacions molt importants per entendre els processos de creixement dels pobles de sagrera durant el segle XVIII, un tema inèdit fins ara a la nostra comarca. Finalment, cal remarcar el domini demostrat per l'autor sobre la pràctica totalitat de la documentació disponible relativa als diferents aspectes tractats, base que li permet dotar l'argumentació del treball d'una sòlida i àmplia informació.

Els bons llibres d'història ho són pel que ens diuen i per totes les idees sobre noves recerques que ens suggereixen. De la lectura d'aquest llibre s'intueixen algunes línies de recerca que no han pogut tenir cabuda en l'estructura actual de la publicació. En podem citar algunes: el fenomen de la desamortització al Vallès Occidental (què va passar amb els propietaris dels dominis feudals durant el segle XIX?), l'evolució de l'estructura dels conreus i les formes de gestió dels patrimonis a llarg

termini (va ser la vinya un conreu predominant com en municipis de la zona occidental? Quina importància hem de donar al regadiu?), el funcionament en un nivell *micro* de les explotacions dels masovers i altres tipologies pageses (les particularitats del funcionament de la granja dels cartoixans es demostra com una recerca molt interessant), les transformacions en la comunitat pagesa (com van afectar els canvis en l'estructura del poblament, les formes de solidaritat, la vida religiosa, etc.), quina lectura feien els propietaris dels masos del seu patrimoni rural? (va generar una especial vinculació cultural entre Barcelona i el Vallès?).

Acabem amb una darrera reflexió d'abast més general que es pot derivar de la lectura del llibre. La conflictiva relació entre la natura i les societats humanes que s'ha desenvolupat en els darrers dos segles sembla que comença a donar resultats negatius per a la segona de les parts. Una de les manifestacions més explícites —per bé que debatudes— és el canvi climàtic induït per les activitats humanes. Un dels aspectes més interessants del llibre és la introducció del clima en l'explicació de determinades evolucions socials de les societats pageses de la zona que estudia. En concret l'existència d'un òptim climàtic medieval (que

porta a la multiplicació dels masos) i una fase posterior amb un punt àlgid al segle XVII on es desenvolupa una "petita edat de gel" que va suposar una intensificació de les manifestacions climàtiques més extremes amb conseqüències negatives en forma de males collites, fams i mortaldats. En darrera instància, aquesta situació d'inestabilitat al món rural seria una causa important del relleu de propietaris útils dels masos.

Tot això ens porta a una qüestió interessant: ¿la història està determinada pels cicles de canvi climàtic o per la manera com les societats responen a un clima que pot tenir manifestacions extremes com és el cas del món mediterrani? Les agendes dels historiadors d'un futur ben proper tractaran aquests aspectes, perquè les nostres societats començaran a sentir les conseqüències d'una relació amb la natura secularment mal plantejada. Al llibre de l'Esteve Canyameres li haurem d'atorgar el mèrit, entre molts d'altres que ja s'han citat, de ser pioner en aquesta orientació.

Pere Roca Fabregat

Caixa Sabadell
finances i acció social
1859-2009

FEM I GAUDES

Caixa Sabadell

Josep M. Benaül, Antoni Garrido i Carles Sudrià,
Caixa Sabadell. Finances i acció social 1859-2009,
Sabadell: Fundació Caixa Sabadell,
2008, 554 p.

Amb motiu del segle i mig de vida de Caixa Sabadell (CS) s'edita una obra que commemora aquest esdeveniment històric. Aquest és sens dubte un fet remarcable, no només perquè és la degana de les caixes d'estalvis catalanes en funcionament, sinó també perquè en el present panorama empresarial no resulta habitual la persistència tan dilatada en el temps d'empreses de crèdit. A més, en l'actual i canviant context financer les caixes d'estalvis són objecte d'atenció preferent per part dels acadèmics i dels *policy makers*, ja que la seva estructura corporativa i volum de negocis les fan adequades per a participar en moviments de concentració. Precisament la CS, que ara sembla sensible a eixos moviments, ha estat una caixa històricament poc propensa a processos de concentració.

A causa del seu caràcter corporatiu i commemoratiu l'obra ha de conjugar el to d'alta divulgació amb l'anàlisi històrica i econòmica més rigorosa. Els autors són reconeguts especialistes en economia i història econòmica-finan-

cera i empresarial, i conjuntament o per separat ja havien publicat diversos treballs sobre qüestions parcials al voltant de CS. El primer que ha de dir-se és que els autors han tingut èxit en l'empresa, la qual cosa no era fàcil, a causa de dues circumstàncies: primer, perquè el marc temporal d'anàlisi és molt ample i els canvis econòmics, socials i institucionals han transformat enterament la realitat a estudiar, i després perquè el treball planteja un exercici d'anàlisi que interrelaciona diferents àmbits, tant del context socioeconòmic local com merament empresarial. Com el subtítol indica (*Finances i acció social*) el llibre proposa una anàlisi conjunta de les variables socials, polítiques i econòmiques condicionants de l'evolució de l'entitat.

L'obra s'estructura en tres grans períodes cronològics coincidents amb les fases històriques de la història econòmica del país: de la fundació a la Guerra Civil, 1859-1939; l'expansió, 1940-1985, i finalment el redreçament, l'adaptació i el creixement, 1986-2008. Aquests tres grans blocs mantenen tanmateix uns eixos d'anàlisi comuns: el context local, que suposa, és clar, analitzar l'evolució del conjunt d'activitats productives, preferentment la indústria, així com l'entramat polític i social; l'organització interna de l'entitat,

sobretot pel que fa al seu govern i la seva transformació interna; el funcionament i l'evolució financera de la caixa; i finalment, una anàlisi específica de l'Obra Social. Com que un plantejament tan ambiciós requereix utilitzar instruments d'anàlisi diversos, l'obra aborda encertadament l'evolució de l'entitat per mitjà dels eixos esmentats, però també parant atenció específica a qüestions amb alt valor explicatiu. Així doncs, es fa un ampli estudi social dels gestors de l'entitat —fundadors, directors, presidents—, també de conjuntures destacables, com per exemple la Guerra Civil, o bé d'aspectes concrets força interessants (empreses participades, acció sobre el territori, les fusions entre caixes, etc.) Formalment, a més, l'edició és impecable, amb un format enriquit per les nombroses finestres monogràfiques, pels quadres i gràfics, l'índex onomàstic, així com un apèndix amb tots els consellers de l'entitat. Finalment l'obra compta amb una molt acurada selecció fotogràfica.

Les principals aportacions de l'obra poden agrupar-se en dos grans blocs. D'una banda, la implicació de la caixa amb la ciutat i el seu entorn i, d'altra banda, la radical transformació de l'entitat. Quant a la primera qüestió, és un fet a destacar, resulta inherent al seu propi origen i s'ha mantingut fins

als nostres dies mitjançant la presència de l'elit local (política, social) en els seus òrgans rectors. Aquest fet no només s'analitza des del punt de vista de la seva fundació i la seva aportació a la indústria, sinó sobretot des de l'acció directa mitjançant l'Obra Social. Això ha estat així per diverses circumstàncies, primer pel mateix funcionament de l'entitat, que fins a la democratització dels seus òrgans directius ha mantingut una relació directa amb les activitats productives principals. Durant la primera part de la seva trajectòria la empremta dels fabricants, de la indústria tèxtil, però també de la manufactura metàl·lica i el comerç, va ser indubtable. No obstant això, aquesta empremta personal i social no es va correspondre igualment pel que fa a la contribució de la caixa al finançament de la indústria, qüestió sobre la qual els autors s'interroguen de forma directa. La indústria va comptar amb altres mecanismes més adequats per al seu primer desenvolupament, com ho van ser la reinversió de beneficis, l'associació de capitals i el crèdit hipotecari. Pel que fa exactament a l'actuació i intervenció de l'entitat sobre la ciutat, la seva naturalesa ha canviat com també ho ha fet la mateixa Obra Social: de substitutiva de les insuficiències assistencials de l'Estat —pròpia

d'una entitat benèfica— a l'actual, en què la Fundació Caixa Sabadell ha adquirit la responsabilitat de gestionar més professionalment activitats singularitzades en matèria d'assistència social i de cultura. Un tret essencial en aquest camp ha estat la continuada participació de l'Obra Social en iniciatives conjuntes amb l'Ajuntament i altres entitats locals, que queda demostrada en l'àmplia atenció que en el llibre es dona a aquestes iniciatives, entre les quals destaquen les següents: la política d'habitatge i dotació d'equipaments urbans (especialment en una ciutat on les conjuntures de la indústria històricament han propiciat una expansió demogràfica molt forta); l'educació (la Caixa va contribuir decisivament en la posada en funcionament de l'Escola Industrial, de l'Escola de Comerç, de la Biblioteca municipal, en la construcció i condicionament d'aules d'educació bàsica, actualment en cicles de conferències i cursos, etc.); i finalment les actuacions de caràcter més assistencial (ajudes a les associacions de socors mutus, a la Lliga d'Higiene Escolar, beques d'estudi, constitució de guarderies, locals per a la tercera edat, etc.). En suma, l'acurat repàs al voltant de l'actuació de l'entitat en la realitat social de la ciutat demostra que l'actuació dels seus gestors ha estat

meritòria i continuada en el temps (fent servir un volum de recursos molt significatiu), així com un dels trets específics d'aquesta institució.

La segona aportació del llibre es refereix a la transformació de l'entitat al llarg del temps. CS va néixer com caixa benèfica i sota l'impuls d'una burgesia local fortament cohesionada a l'entorn de la ideologia filantròpica liberal de l'època. Actualment CS respon al perfil d'un grup empresarial de caràcter bàsicament financer que acabat d'estrenar el segle XXI ha afermat el seu negoci tradicional de banca minorista alhora que creix en àrees noves i més complexes i de les quals històricament les institucions benèfiques han estat allunyades: banca personal, d'inversió, operacions corporatives, participació empresarial, etc. A més, CS ha travessat els límits locals per a implantar-se en la major part del país. L'anàlisi detallada que es duu a terme de l'activitat financera i també de l'organització interna de l'entitat mostra els trets institucionals i polítics que han condicionat una evolució bastant similar a altres caixes de grandària mitjana, però també la persistència de particularitats pròpies.

A l'inici CS va tenir trets poc comuns amb la resta d'entitats d'estalvi popular, conseqüència també de la relaxació

regulatòria anterior al segle xx en la matèria. L'absència de *Monte de Piedad*, i la manca de capital propi inicial que va propiciar l'aparició de la figura de l'accionista conservador del capital com a forma de col·locació dels recursos captats, van ser els seus trets més destacables. En aquesta primera època les parts més importants de l'actiu van ser els crèdits amb garanties de pagarés — fórmula no molt comuna en la resta de caixes catalanes i espanyoles— i la inversió en valors, que va començar cap a 1878 (cal recordar que des de 1926 aquesta va ser la inversió principal de les caixes; CS arribà fins al 70% el 1935). És a dir, durant els primers decennis de funcionament l'entitat va orientar les seves inversions cap a les oportunitats locals de crèdit lligades a la industrialització i a l'expansió urbana, en un context de creixement moderat de l'estalvi. Tot això es va incrementar des de la dècada de 1920 pel fort creixement urbà i les rendes salarials, que es va traduir en noves formes d'atracció de l'estalvi: estalvi infantil, guardioles, imposicions a termini, etc. A més, l'obra no s'oblida que aquest fet es va produir en un context de competència local amb altres bancs fins a la Guerra Civil. En aquest primer període l'anàlisi de la gestió —complementada amb un excel·lent estudi sobre els fundadors i

els primers consellers i directors— mostra uns gestors molt lligats a l'oligarquia i als quadres de la indústria, encara que també conservadors respecte de la inversió en valors.

Després de la Guerra Civil i fins a la dècada de 1960 l'expansió de l'entitat va ser moderada, cosa que es va traduir en un contingut augment de noves oficines a causa de l'aversion al risc per l'augment de costos. A banda de l'obligada inversió en valors, durant el primer franquisme es va iniciar l'aposta principal de l'entitat durant els anys següents: les inversions en matèria d'habitatge, bé en la seva promoció com en el seu finançament. L'expansió urbana i industrial es va concretar en un fort increment demogràfic i en unes condicions de vida i habitatge molt precàries per a bona part dels nous habitants. Posteriorment, des de la dècada de 1960 es va produir una expansió molt significativa de l'entitat, en relació amb el creixement i la diversificació industrial no sols de la ciutat sinó de la comarca del Vallès. El fort augment de l'estalvi per mitjà d'una creixent xarxa d'oficines i empleats —especialment entre 1960 i 1975— es va recolzar en tres eixos principals: inversions tecnològiques (inicis de la mecanització amb la constitució del centre de càlcul de Sabadell i que després es completa-

ria amb el teleprocés i els primers caixers), increment de capital humà i canvis organitzatius. L'anàlisi detallada de la gestió mostra una activitat cada vegada més professionalitzada derivada de l'alta capacitació dels quadres mitjans de la indústria. A més, aquests anys es va començar a externalitzar la selecció dels directius, la qual cosa va resultar essencial malgrat que la cultura de l'entitat havia estat i continuava sent a la dècada de 1960 fortament introspectiva (des de la dècada de 1950 es va acudir a consultores externes, pràctica que es va afermar sobretot en els vint anys posteriors). És a dir, la veritable renovació gerencial va arrancar en els 60 a través del reforçament gerencial de la direcció per mitjà d'una gestió més qualificada, de la democratització en l'accés als quadres directius, i de la major formació del capital humà de l'empresa.

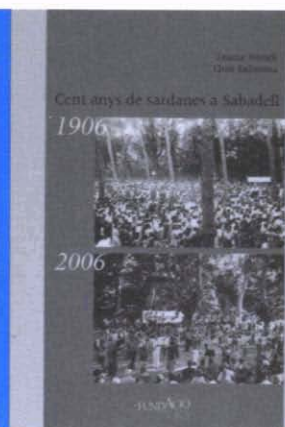
La crisi de la dècada de 1970 va comportar per a l'entitat la necessitat d'enfrontar-se a reptes importants, com la desfeta de les seves participacions o el fort impacte de la regulació liberalitzadora del sistema financer tot plegat. El nou escenari institucional-regulatori (català, espanyol, europeu) i els esdeveniments interns (*cas Buxeres*, efectes de la crisi) van imposar necessàries transformacions a la caixa,

tant en la seva gestió com en la constitució d'un grup empresarial cada vegada més gran, on la inversió en tecnologia i el creixement dels seus recursos (estalvi, oficines, etc.) era notable. Malgrat això, la major competència (bancs i caixes) va fer que la importància relativa de CS en el conjunt de caixes catalanes tendís a decreïxer. A més, tal com ha succeït recentment en altres entitats de crèdit, la desintermediació financera internacional des de meitat de la dècada de 1980 ha obligat a reaccionar i crear societats per a gestionar els productes d'inversió. Tot i això durant els dos últims decennis les principals inversions s'han orientat cap al crèdit hipotecari, bé actuant l'entitat com a soci financer bé posteriorment com a promotor. No obstant això, s'ha de destacar que aquest tipus d'activitat hipotecària és molt distinta a la mostrada durant el franquisme, més aviat de caràcter assistencial. Aquesta diferència resulta adequadament analitzada en l'obra. Precisament en aquest context econòmic i financer CS s'ha transformat en una caixa catalana per sobre d'una caixa local, i per a això s'analitza l'entorn competitiu i la seva relació amb les reformes i poders locals i autonòmics, claus per a entendre aquesta transformació. Pel que fa a la gestió, des de la dècada de 1970 s'ha

consolidat una nova estructura d'*staff* bastant més complexa i els orígens de la qual se situen anys enrere. Si fins a aquests moments havia perviscut el predomini del grup socioeconòmic dirigent en els consells d'administració, des de 1978 s'ha produït un canvi radical per la major democratització dels mecanismes d'elecció enfront de la cooptació anterior. En aquest cas l'anàlisi socioeconòmica de presidents i directors és, com en les parts anteriors, clarificadora i brillant.

En suma, estem davant d'una excel·lent obra d'història empresarial que combina la microanàlisi amb la concepció macroeconòmica i històrica i permet estudiar amb solvència les claus essencials de la pervivència de CS un segle i mig després de la seva fundació.

Joaquim Cuevas
Universitat d'Alacant

Jaume Nonell, Lluís Subirana,
Cent anys de sardanes a Sabadell
(1906-2006),
Sabadell: Fundació ARS, 2007, 206 p.
(Biblioteca Quadern; 42)

219

El període inicial d'expansió de la sardana a Sabadell va coincidir amb una època plena d'esdeveniments històrics de gran transcendència ciutadana. L'anexió de la Creu Alta, decretada per llei el 6 d'abril de 1904, va possibilitar que Sabadell augmentés el cens d'habitants, que es va situar, el 1905, en 26.124. Eren temps difícils a causa de la pèrdua dels mercats colonials, l'encariment del preu del carbó, de la llana i d'altres matèries primeres, que van provocar una conjuntura poc favorable. En l'àmbit polític, les eleccions a Corts de les legislatures de 1903, 1905 i 1907 eren dominades pels federals comandats per Francesc Pi Arsuaga, que també dominaven les eleccions municipals de 1905. El poder municipal va passar a mans dels republicans en successives eleccions entre 1906 i 1909. Els fets de la Setmana Tràgica (1909) i el conflicte de l'empresa tèxtil Seydoux (1910), que va provocar una vaga general de conseqüències greus, van marcar la vida sabadellenca la primera dècada del segle xx.

En aquest context de conflictivitat obrera i d'incertesa política, la sardana

es va anar incorporant a l'activitat festiva sabadellenca. Balls, festes literàries, representacions teatrals, concerts, incloïen en el seu programa la interpretació d'alguna sardana a càrrec de la formació musical de què es disposés: orquestra, orquestrina, quintet o piano, ja que amb cobla era més difícil. Els nuclis sardanistes es van constituir en Foments de la Sardana o entitats afins. La seva acceptació es va estendre amb força i les ballades, concerts i aplecs van començar a ser habituals.

Amb la inauguració de la Secció Propagandista de la Sardana del Centre Català, el dissabte 2 de juny de 1906, en el decurs d'una festa literària que es va acabar amb un assaig de sardanes, s'iniciava la presència regular de la sardana a Sabadell.

En complir-se el centenari d'aquell fet històric, el llibre recull, de manera cronològica, els principals esdeveniments sardanistes d'aquests cent anys. La vitalitat sardanista i musical de Sabadell ha generat un bon nombre de cobles, de músics i de compositors, amb una obra important en quantitat i qualitat, i també una abundant producció bibliogràfica i discogràfica. Tot això queda reflectit amb la inclusió de les ponències que els especialistes en els diversos temes —Josep Maria Cormand (entitats), Jaume Nonell (músics

i cobles), Núria Ferré (colles i concursos) Josep Maria Serracant (compositors), Francesc Manaut (aplects i ballades) i Jordi Saura (literatura i discografia)— van exposar en les seves intervencions a la taula rodona *Cent anys de sardanes a Sabadell*.

Amb aquest nou llibre, Jaume Nonell i Lluís Subirana ens ofereixen una mostra més del seu treball conjunt avalat per la seva experiència en l'àmbit del sardanisme: colles, cobles, entitats, ensenyament, organització, informació, promoció, difusió... Una experiència i coneixements que els ha proporcionat un reconegut prestigi i que ha merescut diversos premis i reconeixements. Amb aquest darrer treball conjunt fan una aportació que pot ser un element de referència per a tots els que s'interessen per la nostra història i les nostres tradicions.

L'acte de presentació es va dur a terme al Casal Pere Quart, el 5 d'octubre de 2007, dins dels actes commemoratius de la Diada del Soci de Sabadell Sardanista. Després de la salutació de Carme Folch, presidenta de Sabadell Sardanista, hi van intervenir Manuel Costa, en representació de la Fundació ARS i com a director de la col·lecció "Quadern", Lluís Subirana i Jaume Nonell com a autors del llibre, i el tinent d'alcalde de l'Àrea de Presidència i regi-

dor de Cultura, Lluís Monge, que va cloure l'acte amb una detallada anàlisi i unes emotives reflexions sobre determinades efemèrides incloses al llibre.

Prèviament s'havia projectat un audiovisual realitzat per Marià Teruel, amb un resum dels actes organitzats per Sabadell Sardanista, en commemoració del centenari de la sardana a Sabadell.

Joan Comasòlivas i Font

Ramon Espinach Grau,

El Llegat Trallero: curs 2005-2006.

L'arxiu i biblioteca de la Fundació Bosch i Cardellach: curs 2006-2007.

Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2008, 62 p.

(Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; 104)

Pere Font Grasa,

Magí Colet i Mateu, pedagog i patriota català: Vila-rodona, Sant Just Desvern, Sabadell, I

Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2008, 64 p.

(Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; 105)

Margarida Trias,

L'Humor d'un il·lustrat:

edició d'una carta de Bosch i Cardellach,

Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2008, 108 p.

(Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; 106)

Com és conegut, els *Quaderns d'Arxiu* de la Fundació Bosch i Cardellach són publicacions que formen part del nodrit conjunt de textos que l'esmentada Fundació ha anat editant des d'aquells llunyans anys quaranta del segle passat fins a arribar a l'actualitat, en

què ja podem comptar-ne més d'un centenar, de títols. En els *Quaderns* hi podem trobar estudis i notícies dels que es van llegint al llarg de les diferents sessions acadèmiques del curs. En aquest sentit: *El llegat Trallero. Arxiu i Biblioteca de la Fundació Bosch i Cardellach; Magí Colet i Mateu, pedagog i patriota català, i L'humor d'un il·lustrat: edició d'una carta de Bosch i Cardellach* serien tres nous títols, que, amb la numeració respectiva de 104, 105 i 106, engruixirien el centenar d'obres que esmentàvem més amunt.

El Quadern 104 té dues parts diferenciades però complementàries. Primerament ens fa avinent la documentació generada a l'acte públic de donació del *llegat Trallero*, que va tenir lloc en la sessió plenària celebrada el dia 25 de maig de 2006, el qual responia al conveni que es va signar entre la família d'Antoni Trallero Alòs i la Fundació Bosch i Cardellach per a la donació de la col·lecció bibliogràfica de més de 25.000 documents relacionats amb la cultura de parla catalana, així com goigs i altres escrits. Hi podem trobar una semblança d'Antoni Trallero i els parlaments de Josep Llobet Bach, Roser Trallero Casañas i Marc Batlle Santasuaña. D'altra banda, la segona part del *Quadern* inclou l'informe *Arxiu i Biblioteca de la Fundació Bosch i Cardellach*

que Ramon Espinach Grau va presentar, en forma de comunicació, a la sessió plenària del dia 14 de febrer de 2007. Aquí l'autor ens fa una relació detallada dels fons i les col·leccions presents a la biblioteca de la Fundació: llibres, manuscrits solts i lligalls, fotografies, dossiers, facsimils, entre molts altres, els quals s'anaven enriquint precisament gràcies a donacions com les d'Antoni Trallero o la de Miquel Forrellad, com també amb la fusió, en una sola biblioteca, de les col·leccions referides en l'informe amb els fons procedents de la biblioteca de la Caixa Sabadell. Un increment de fons, no absent de problemes d'espai, que coincidien amb el canvi a la nova seu de la Fundació al carrer de la Indústria. Emperò la riquesa i l'interès del contingut de la biblioteca es fa palès en el conveni que des del 2005 es signà entre la Fundació i el Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya, que permetia incorporar els registres bibliogràfics de la Fundació al seu Catàleg Col·lectiu, sense oblidar tampoc que des del 2007 es va establir l'enllaç de la Fundació al directori de la UNESCO amb la descripció de Biblioteca especialitzada en temes locals i regionals dels països de parla catalana. És a dir, un gran fons.

La interessant ponència de Pere Font Grasa llegida en sessió plenària

de la Fundació, el dia 17 de gener de 2008, dóna cos al Quadern 105. A través de les seves pàgines se'ns fa un recorregut per la trajectòria vital i ideològica de Magí Colet i Mateu (Vila-rodona, 1909 - Sabadell, 1978), el qual és qualificat per l'autor de *pedagog i patriota català*. Efectivament en el relat se'ns mostren els seus orígens familiars a Vila-rodona (Alt Camp) i el posterior trasllat, per motius laborals, a Sant Just Desvern. En aquesta darrera població va desenvolupar el sentiment nacionalista i patriota que el portaria a un seguit d'activitats en defensa de la República i de Catalunya i a ser un dels cofundadors de Nosaltres Sols, partit radical-nacionalista. En perdre la guerra, va ser un dels fundadors del Front Nacional de Catalunya (Front) i formà part de la resistència francesa i del *maquis* a Catalunya. Va ser després del forçat exili quan Magí Colet es va establir a la nostra ciutat, on treballà al tèxtil i posteriorment es dedicà a l'ensenyament de la gramàtica catalana i francesa, cosa que va compatibilitzar amb la seva lluita antifranquista. Pere Font Grasa ens va desgranar tot un seguit d'episodis d'aquestes etapes: estada al camp de Sant Cebrià de Rosselló, a Seta (Sète), les accions amb els *maquis*, les seves accions sindicalistes amb l'alcalde Marçet i, per damunt de tot, la seva

fidelitat a la línia fundacional del Front. Aspectes que ens són complementats amb la descripció de la relació amb alguns dels seus amics que compartiren diàleg, clandestinitat i lluita reivindicativa. Un epileg poètic i la documentació consultada ens apropen a la figura d'aquest sabadellenc de soca-rel, com ell es definia.

L'acurat treball de la lingüista i traductora Margarida Trias vesteix el darrer *Quadern* que comentem. Amb el número 106 se'ns presenta la ponència llegida en sessió plenària de la Fundació l'11 de desembre de 2008. Es tracta de l'anàlisi d'un llarg poema d'Antoni Bosch i Cardellach que l'autor va escriure l'any 1781 quan era estudiant de medicina a la ciutat de València i que suposadament envià a un estudiant de teologia en resposta a les demandes d'aquest sobre si havia de canviar els seus estudis pels de medicina, a causa d'una noia. Com ens assenyalava l'autora, es tractaria d'un romanç escrit en català i en clau irònica que posaria de manifest el caràcter "contestatari i renovador" de Bosch en aconsellar al presumpte destinatari de la missiva l'abandonament de l'amor a Déu per la medicina. El poema es titula *Romance sobre los estudis de Valencia*, ocupa dotze folis i forma part d'un recull de Bosch i Cardellach que es

troba a l'Arxiu Històric de Sabadell i que du el títol d'*Obres pedagògiques i literàries*. Per mitjà de l'edició paleogràfica del text, així com la interpretativa, l'autora ens va mostrant, entre d'altres, l'anàlisi del contingut, els usos lingüístics i les figures literàries, les figures formals i les de contingut, la fonètica i la grafia; cosa que li permet donar les claus per a la seva interpretació i posar de manifest *l'humor d'un il·lustrat* a través de l'edició d'una carta seva. Aspecte que complementa la visió que tenim del metge i historiador, oferint-nos una faceta més divertida, sovint menys coneguda, d'aquest il·lustrat sabadellenc. Tanmateix, el poema ens posa de manifest l'existència d'una producció poètica catalana del segle XVIII i, com diu Trias, pot contribuir a modificar la distorsionada visió decadent que sovint se'n té.

Ras i curt, amb aquestes tres publicacions podem apropar-nos a un millor coneixement dels fons bibliogràfics de la Fundació Bosch i Cardellach, molts dels quals són fruit de donacions i llegats —cas del d'Antoni Trallero—, a la recuperació d'aspectes de la trajectòria de Magí Colet i a un tarannà més divertit de la figura d'Antoni Bosch i Cardellach.

Josep Alavedra Bosch